

Az „Énekek éneké“-ről.

Irta: **Dr. Kis Elek.**

A bibliának a szokásos és általában ismert hármás felosztásában¹ az Énekek-éneke a harmadik csoportban foglal helyet; tehát sem a törvényhez, sem a prófétákhoz nem tartozik, hanem a vegyes tartalmú iratok közt fordul elő.

Továbbá azon öt „Megilloth“ („tekercs) egyike, melyeket a zsinagógákban nevezetes ünnepek alkalmával fel szoktak nyilvánosan olvasni. Így az Énekek-énekét épen a zsidó húsvétkor, Rúthot pünkösztkor, a Síralmakat Jeruzsálem elpusztítása napján (Ab 7-én), Prédikátort (Qohéleth) a sátoros ünnepek alkalmával, Esztert pedig a „Purim“² ünnepén olvasták fel.

A Káldi-féle fordításban az 559-ik oldalon olvassuk: „Canticum Canticorum, azaz: Salamon Énekek éneke. Ez az ének a Zsidóknál Sir-Hasirim, az-az Énekeknek Éneke: mintha mondanád: minden Énekek, és versek között leg-szebb, leggyönyörűsegebb Ének: melly Lelki értelemben, foglallya magában Krisztusnak az Anyaszentegyházhoz, mint Jegyesséhez; és viszontag az Anyaszentegyháznak a' Krisztushoz való meg-magyarázhatatlan szerelmét.

Szent Jeronimus erről a könyvről azt írja, hogy a' régi zsidóknál nem volt szabad ezt senkinek olvasni, idejének harmintz esztendeje előtt.“

A Károli féle fordításban csak ez áll: „Krisztus Jegyese kívánsága, állapotja, szépsége“. Azonban ennyiből is világos, hogy itt is az az alapfelfogás, ami közvetlenül a Vulgatán keresztül az előbb említettbe átment: Krisztus és az Egyház szerelmének allegoriája. Tehát mindkét esetben már is bizonyos fajta értékeléssel,

¹ A sorrendet I. és V. ö. a héber nyelvű nyomt. bibliáival. A hármás felosztásra vonatkozólag V. ö. Debr. Lelk. Tár. XIII. K. I. sz. (1916) V. I. Dr. Varga Zsigmond cikkében (törvény, próféták, „iratok“.)

² V. ö. e szokást a nálunk szokásban lévő nagypénteki passio-énekekkel s V. ö. a purim-nak Eszter könyvében való viszonyát (Driver: Introduction, 485 l.)

magyarázással állunk szemben. Természetesen az eredetiben ezt nem találhatni s így az értelmezésnek, magyarzásnak megvan a maga története az egyházi tanok alakulásával, kifejlődésével, meg később a tudományos kutatások felmerülésével kapcsolatban.

Dr. Ginsburg szerint a zsidók nagyrészt allegoriának fogták fel s a Targum-ban pl. egész Izrael történetére ki van terjesztve az Exodustól az eljövendő Messiásig.³ A korai keresztény atyák Salamonban Krisztust, a sulamiti hajadonban (6¹⁰) pedig az Egyházat szemlélték s ugyancsak allegorikusan fogták fel az Énekek-énekét.

Úgy látszik, a keresztény bibliák is hajlandók voltak ennek a felfogásnak istápolására és pedig a legnagyobb készséggel annál is inkább, mert teológiai értékelésük és dogmatikus megállapodásuk azt kívánta meg.

A nagyon sok értelmezés közül — hol már inkább tudományos alapokon közeledtek a tárgyhoz — Bp. Lowth (Sacred Poetry of the Hebrews, Lect. XXX—XXXI) azt állította, hogy a könyvben Salomonnak „Pharaoh” leányával történt tényleges házassága van leírva, de utalás van Krisztusra is.⁴ Ezzel sincs megtámadva az allegorikus felfogás, melyhez későbbben mások is nagyon ragaszkodtak egy vagy más formában. Így említi Driver, hogy Keil szerint az Énekek-énekében Jáhvénak népe iránti magasabb és mélyebb jelentésű szeretete; Stuárt Mózes szerint a léleknek Isten iránti, — s Delitzsch és Kingsburg szerint pedig Krisztusnak az Egyház iránti mélyebb vonzalma — előképe jelentkezik.

1. Az Énekek-éneke szerkezete.

Ha elolvassuk a nyolc részből álló Énekek-énekét, azon benyomással tesszük le a bibliát, hogy a könyvben több hasonló hang csendül meg, de alapjában mégis összefüggéstelen apróbb részecskékből, énekből (dal, menyegzői ének) áll. Herder⁵ s mások is, többen azt hitték, hogy itt tulajdonképen apróbb, összefüggéstelen⁶

³ L. és v. ö. Driver: Introd. 450. l.

⁴ V. ö. Dr. Durell: „Critical Remarks on the Books of Job, Proverbs, etc. 298—9 ll.

⁵ Solomons Lieder der Liebe, die ältesten und schönsten aus dem Morgenlande, 1778.

⁶ V. ö. Higginson: The Spirit of the Bible, Vol. I. 397.

énekekről van szó s épen csak a tárgy közös és ez okozhatta, hogy együvé kerültek, meg hogy együtt meg is maradtak.

Azonban, ha jobban szemügyre vesszük a könyvet, lehetetlen nem éreznünk, hogy bizonyos jegyek találhatók fel, melyek arra vallanak, mintha némi egység volna az egész könyvben; mintha a különbözőnek vélt énekek szerveesebben tagozódnának bele az egészbe, mint ahogyan először gondolnók.

Meg is született a gondolat, hogy az Énekek-éneke nem egymástól teljesen független, apróbb (menyegzői) énekekből áll, hanem egy egészet alkot s így bizonyos fajta *dramai* termék.

Ezen felfogásban azonban két, egymástól teljesen különböző „iskolát” lehet megkülönböztetnünk, melyek egyikét nevezi Driver tradíciós felfogásnak (traditional view), másikat modern felfogásnak (modern view). Az első felfogásnak hívei pl. Hengstenberg, Delitzsch, Keil, Kingsburg; a második fajta felfogásnak csiráját még a 12. században megtalálhatni, mikor ugyanis Ibn Ezra két férfi szereplőt különböztet meg: Salamont és a sulamiti leány egyszerű kedvesét. I. S. Jacobi felkarolta e felfogást s Ewald alaposan kifejtette, amit aztán igen sokan el is fogadtak

A tradíciós felfogás szerint csakis két főszereplő van az Énekek-énekében és pedig: Salamon király és a sulamiti⁷ hajadon. A király a gyönyörűséges hajadont magához veszi s menyasszonyává teszi a fővárosban, Jeruzsálemben. (3⁶-5¹).

A modern felfogás szerint nemcsak két, hanem három főszereplője van az Énekek-énekének és pedig: Salamon, a sulamiti hajadon s ennek egyszerű kedvese (szeretője).⁸ Eszerint a cselekmény egy kissé bonyodalmasabb, amennyiben a király északon jártában meglepi a gyönyörű lányt (6¹¹⁻¹², I. a héber nyelvű bibliában) s elviszi magával jeruzsálemi palotájába (1⁴stb), hol — gondolja — megnyeri szerelmét. Ez azonban nem teljesedik, mert a hajadon az ifjú pásztornak fogadott volt már hűséget, kit igazán szeretett s ki őt nagyon szerette. Fény, pompa, ígéret nem változtat a dolgon s a lány így hazakerül és szerelmeséhez, az ifjú pásztorhoz szegődik (8⁵), kihez illik s ki illik ő hozzá.

⁷ V. ö. Jósué 19¹⁸ (Sünem), I. kir. 1³ (Sünem), II. kir. 9⁸

⁸ A székely, becsületes értelemben vett szerető (kedves, ideál).

Mindkét felfogásnak megtaláljuk klasszikus képviselőjét s lássuk őket úgy, ahogyan Driver⁹ bemutatja. A tradíciós felfogást képviseli Delitzsch, a modern felfogást pedig Ewald.

a) *Delitzsch* szerint:

I. JELENET: 1²—2⁷.

A SZERELMESEK TALÁLKOZÁSA.

1. szín. — Udvarhölgyek* (1²⁻⁴); a sulamiti hajadon (1⁵⁻⁷); feleletül udvarhölgyek (1⁸).

2. szín. — Salamon belépve (1⁹⁻¹¹); a sulamiti lány (1¹²⁻¹⁴); Salamon (1¹⁵); a sulamiti lány (1¹⁶⁻²¹); Salamon (2²); a sulamiti hajadon (2³⁻⁷).

II. JELENET: 2⁸—3⁵.

A SZULAMITI LÁNY MONOLOGIZÁL S MULTJÁBÓL KÉT ESETET IDÉZ.

1. szín. — Királlyal való találkozás (2⁸⁻¹⁷).

2. szín. — A lány álma, mikor szerelmesét kereste a városon. (3¹⁻⁵).

III. JELENET: 3⁶—5¹.

A KIRÁLYI NÁSZ.

1. szín. — [Jeruzsálem s környéke; a távolban közelgő díszfogat látszik.]

Jeruzsálem egyik polgára (3⁶), más polgár (3⁷⁻⁸) felel, harmadik polgár (3⁹⁻¹⁰), a nép általában (3¹¹).

A menet mintha a király jövőbeli menyasszonyát vinné.

2. szín. — (A királyi palota banquet-terme). Salamon (4¹⁻⁵); a sulamiti lány (4⁶), Salamon (4⁷⁻¹⁵), a sulamiti hajadon (4¹⁶), Salamon (5¹).

[4¹⁶ és 5¹ közé oda gondolandó a nászéjszaka.]

IV. JELENET: 5²—6⁹.

ELVESZTETT ÉS MEGTALÁLT SZERELEM.

1. szín. — (Jeruzsálemben.) A sulamiti nő (5²⁻⁸ álma), udvarhölgyek (5⁹), a sulamiti nő (5¹⁰⁻¹⁶), Udvarhölgyek (6¹), a sulamiti nő (6²⁻⁸).

⁹ Jelenleg azért kényszerülünk a különben teljesen megbízható Driverre támaszkodni, mert faluhelyen nincsen minden könyv birtokunkban. Introduction 438 s köv. l.

* L. és v. ö. 1⁵, 2⁷, 3⁸, 5⁸, 1⁶, 8⁴: „Jeruzsálem leányai“ — v. ö. a görög drámákban szereplő chorus-sal.

[Mintha Salamon és a nő közt eltávolodás történt volna.]

2. szín. — Salamon belépve (6⁴⁻⁹).

V. JELENET: 6¹⁰—8⁴.

A SZÉPSÉGES, DE SZERÉNY KIRÁLYNÉ.

1. szín. — (Salamon parkja Etamban.) Udvarhölgyek találkozása a királynéval (6¹⁰), a sulamiti nő (királyné! 6^{11-1a}), udvarhölgyek (6^{13a, b}), a sulamiti nő (6^{13c}), udvarhölgyek (6^{13d}), a sulamiti nő táncol s az udvarhölgyek bámulják (7¹⁻⁵).

2. szín. — Salamon (7⁶), a sulamitihez, (7^{8-9a}), amaz a királyhoz (7^{9b, c 10}—8⁴).

VI. JELENET: 8⁵⁻¹⁴.

EGYÜTT A SULAMITI NŐ OTTHONÁBAN.

1. szín. — Egy sulamiti (8^{5a, b}), Salamon (8^{5c, d, e}), a sulamiti nő (8⁶⁻⁷).

2. szín. — A sulamiti nő (8⁸), testvérei (8⁹), a sulamiti nő (8¹⁰⁻¹²), Salamon (8¹³), a sulamiti nő (8¹⁴) énekel, v. ö. 2¹⁷.

b) *Ewald* szerint:

I. JELENET: (1²—2⁷) [D.-nél: * 1²—2⁷].

1. szín. — (A sulam lány és az udvarhölgyek.) A hajadon (1²⁻⁷) szerelmes pásztora után vágyódik s panaszkodik, hogy akaratára ellen visszatartják a királyi udvarban. — Udvarhölgyek (1⁸) gunyosan felelnek.

2. szín. — Salamon (1⁹⁻¹¹), a sulamiti lány félre (1¹²), 1¹³⁻¹⁴; Salamon (1¹⁵), a sulam. hajadon félre (1¹⁶—2¹), Salamon (2²), a lány félre (2³⁻⁷ stb.).

II. JELENET: 2⁸—3⁵. [D.-nél: 2⁸—3⁵.]

1. szín. — (A lány visszaemlékezik egyszerű kedvese látogatására.) Múltját visszaidézi (2⁸⁻¹⁵): Kedvese hívta volt a mezőkre (2¹⁰⁻¹⁴), dalait ismétli (2^{15, 16, 17}) és igéri, hogy nemsokára visszamegy.

2. szín. — (A sulamiti lány első álma.) A királyi palotában azt álmodta, hogy kereste a városban kedvesét s meg is találta (3^{1-4, 5}); 3⁵ ben és 2⁷-ben levő refraint megismétli.

Még álmában is egyszerű kedvese van előtte!

* D.-nél = Delitzschnél.

III. JELENET: 3⁶—5⁸. [D.-nél: 3⁶—5¹.]

1. szín. — (Jeruzsálemi polgárok gyülekeznek a kapu előtt s a távolban egy díszfogat közelg). Első polgár (3⁶), második polgár (3⁷⁻⁸), harmadik polgár (3⁹⁻¹¹).

A pompával a lányra hatni akarnak.

2. szín. — (A palotában; Salamon, a lány és az udvarhölgyek.) Salamon (4¹⁻⁷).

3. szín. — (A sulamiti hajadon s az udvarhölgyek. A lány s kedvese képzelt látogatása.) A lány (4⁸⁻⁵¹): hallja kedvese hívó szavát (4⁸⁻¹⁵), felel (4¹⁶) és mintha ismét hallaná válaszát (5¹).

4. szín. — A leány második álma (5²⁻⁷, 5⁸).

IV. JELENET: 5⁹—8⁴. [D.-nél: 5²—6⁹.]

1. szín. — (Udvarhölgyek és a lány; párbeszéd a kedves felel.) Udvarhölgyek (5⁹), a lány (5¹⁰⁻¹⁶), udvarhölgyek (6¹), a lány (6²⁻³).

2. szín. — Salamon (6⁴⁻¹³)* etc.

3. szín. — Salamon (7¹⁻⁹): egy végső kísérlet a lány szerelméért.

4. szín. — A lány (7¹⁰⁻⁸⁴) kedvese mellé áll. [V. ö. 8⁴-ben a refrain 2⁷, 3⁵, 7¹⁰-el.]

V. JELENET: 8⁵⁻¹⁴. [D.-nél: 6¹⁰—8⁴ és VI. JELENET: 8⁵⁻¹⁴.]

Pásztoróra. A lány és kedvese.

1. szín. — Pásztorok (8^{5 a, b}), a lány (8^{5 c, d, e 6-7}) szerelméhez és majd (8⁸⁻¹²) minden jelenlevőhöz. A kedves (8¹³) kéri, hogy énekeljen; a lány énekel (8¹⁴ v. ö. 2¹⁷) s hívja kedvesét ki a hegyek közé.

Ime, azon két „iskolá”-nak ellentétes felfogása, melyek mindegyike egy bizonyos dráma-félét lát az Énekek énekében.

Annyi bizonyosnak látszik, hogy a modern kutatások eredményei hajlandók azon nézetet erősíteni, mely szerint az Énekek éneke tényleg bizonyos fajta dráma s így egész. Alaposabb megfontolások inkább az Ewald felfogását erősítik s valószínűbbnek

* A héberben az 5. rész áll (Sharpenál is) 16 versből s így a 6. rész 13-ból, míg Káldinál az 5. rész 17 versből áll, a 6. rész pedig 12 versből. Károlinál az 5. rész áll 19 versből s így a 6. rész csak 10 versből.

látszik az, hogy a sulamiti lány mellett nemcsak Salamon szerepel, hanem a pásztor is, ki a szerelemben nyertes lesz Salamon királylyal szemben. A vélemények szerint általában a szerzőt illetőleg esztétikailag s a lányt illetőleg erkölcsileg sokkal sikerültebb a gondolat, ha Salamon mellett a lány egyszerű kedvese is szerepel és ő is lesz a győztes.

Említettük, hogy alaposabb olvasás után a könyv egységes voltának jegyeit látjuk; de ezzel szemben — a valószínűség határain belül mozoghatván csak — jogosult az olyan felfogás is, mint amilyen pl. a *Higginsoné*,¹⁰ aki éppen a könyv tartalmára hivatkozva, azt állítja, hogy itt különböző énekekről van szó s csak éppen a tárgy közös bennük.

Akik Salamon házasságát szemlélték a könyvben s így gondolták egy egész műnek, azok a menyasszonyt megtették egyszerű ethiopiai, egyiptomi hercegnőnek, máskor előkelő származású zsidó hölgynek, ismét máskor zsidó paraszt-lánynak s e sokféle megállapítás is — Higginson szerint — arra vall, hogy itt tulajdonképpen apróbb költeményekkel állunk szemben. Lehetetlen — amint mondja — az egyes énekeket külön választani, de mégis ez a legésszerűbb felfogás a dalok előállítását, igazi voltát illetőleg.

Elismerjük ilyen felfogások jogosultságát, mert teljes biztonsággal nem beszélhetünk e téren; de a nő kiléte megállapításának sokféleségében nem látunk érvet a könyv egységes volta ellen s amellet sem, hogy több költeményről van szó és nem egy drámáról. Nekünk úgy tetszik, hogy az Énekek éneke még mai alakjában is az egységnek bélyegét hordja magán. Természetesen egy kis elképzelés kell ahhoz, hogy a háttérrel beállítsa az ember magának az adatok alapján, de képzelet és intuitív látás nélkül aligha vagyunk képesek bárminek a lelkébe való behatolásra. Mégis attól is óvakodjunk, hogy úgy ne járjunk el, mint azok, akik szent felhevülésükben az egész bibliában az összhangzó és ellenmondásoktól mentes isteni művet képesek szemlélni. Sok kérdés megoldásra vár még, amíg egész biztonsággal beszélhetünk az Énekek éneke minden problémájáról, melyek egymással meglehetősen össze vannak fűzve.

Mi azon egyszerű tény miatt állunk az újabb kutatások eredményei mellé, hogy így állítva be, megelevenül előttünk az Énekek

¹⁰ „The spirit of the Bible“ — Vol. I. 395—8, I. London, 1863.

éneke és sokkal értelmesebbé, meg nagyon *valószínűvé* válik az egész. Az újabb kutatások két jellegzetes „iskolája“ közül is inkább hajlandók vagyunk az Ewald csoport felé hajolni és pedig a költemény *gondolatmenete, szelleme* alapján s nem azon alapon, hogy ezen esetben esztétikailag, meg erkölcsileg sikerültebb alkotás. Három érv támogatja e nézetet.

„Micsoda vagyon a te szerelmesedben, egyéb szerelmesek felett, óh asszonyoknak szépe? Micsoda vagyon a te szerelmesedben, egyéb szerelmesek felett, hogy minket ilyen igen kényszerítesz?“ Itt Delitzsch szerint is, Ewald szerint is az udvarhölgyek szólanak a sulamiti nőhöz. Mi azt hisszük, hogyha itt Salamonról volna szó, akkor az udvarhölgyek ilyen kérdést megkockáztatni nem mernének s ők sokkal inkább ismernék a királyt és sokkal inkább félnének is tőle, semhogy kiválósága után ilyen módon tudakozódnának. Aztán ott van az előzmény is, mikor kijelenti a hajadon, hogy szerelmeséért beteg, amire szükség nem volna azon esetben, ha Salamon úgy rajongana érte s ő Salamonért. A lány boldog volna s nem kellene epekednie a kedves után, kit nem láthat, kit esetleg csak az udvarhölgyek láthatnának, kik nem fogolyképpen vannak az udvarban, mint ő.

„Hová ment a te Szerelmesed, óh asszonyoknak szépe? hová fordúlt a te Szerelmesed, hogy keressük őtet te veled együtt?“

Midőn leírja a lány kedvese szépségét, a hölgyek mintegy rokonszenvezve kérdik, hogy hol van, hová tűnt az a szép ifjú. A hajadon feleli, hogy „liliomok között legeltet“.¹² (6³ héber, 6¹⁹ Károlí.) A nagy vágyódás a legeltető kedves után — mi úgy gondoljuk — a pásztorra útal s nem Salamonra, a királyra. A vágyódó szerelemnek¹³ példája ez s az elveszített virágos mezők visszasírása.¹⁴

Tekintsük meg a 8. rész utolsó felét is

Delitzsch szerint e jelenet (VI. jelenet: 8⁵⁻¹⁴) a sulamiti nő otthonában játszódik le, hol jelen van egy sulamiti, Salamon, a nő és testvérei. 2¹³-ban Salamon kéri a nőt, hogy énekeljen, ki meg is teszi (8¹⁴). Ezzel végződik a dráma. Ewald szerint ugyanott a pásztorok, a lány és kedvese vannak jelen, Salamon pedig természetesen nincs ott. 8¹³-ban a kedvese kéri a lányt, hogy énekeljen, amire jön 8¹⁴ (v. ö. 2¹⁷).

¹² V. ö. 2¹⁶.

¹³ Mikor hiányzik nekünk, csak akkor síratjuk valóban.

¹⁴ V. ö. 7^{10, 12}.

Nekünk úgy tetszik, hogy 8⁶⁻⁷, hol a *szerelem* van gyönyörűen leírva s az van mondva, hogy szerelmet kinccsel vásárolni nem lehet, célzás van a Salamon fényessége, pompája, gazdasága bukására az igaz szerelemmel szemben, mely inkább válogatja a szerető kedvest s a régi ígérethez való hűséget. Ez azon nézet és felfogás felé billenti a mérleget, amely szerint a pásztor is szerepel s ő lesz Salamonnal szemben a győztes a szerelemben.

A 8¹³ és ¹¹-re vonatkozólag pedig az a megjegyzésünk, hogy az inkább illik a lányhoz és a pásztorhoz, mint Salamonhoz és a lányhoz, különösen azért, mert a hegyekre, a szabad természetre hívja énekével a lány az ifjút, ki maga nemcsak ott nőtt fel, hanem ott is él egyszerű, de romlatlan életet.

Mi tehát e három hely meggondolása alapján is az Ewald-csoport felé közeledünk, mivel magából a műből meg kellett látnunk az egyszerű kedves alakját is a Salamoné mellett.

Az elmondottak után megemlékezünk az esztétikai és erkölcsi meggondolásokról is, melyeket megtalálhatunk a többek között Drivernél is.

Mind az eszthetika, mind az erkölcsstan az értéktannal közelebbi viszonyban lévén, úgy gondoljuk, hogy mikor esztétikai és erkölcsi meggondolásokról beszélünk, akkor elsősorban kell tekintettel lennünk az értékképzetekre, vagyis akár az író, akár a kor, akár a megrajzolt jellem értékelésének és gondolkodásának alapfogalmaira. Így tegyük fel, hogy az Énekek-éneke azért állott elő történetileg, hogy egy nemzeti királyt, Salamont a nemzet közszeretetében állónak, legendás hősnek, végtelen jószágú embernek tűntessen fel s avassa még a darabban is hőssé, jó jellemmé. Az értékképzetek tehát ez esetben elsősorban a nemzeti elem s az ezt képviselő király személyén nyugszanak. Ezen körben az esztétikailag sikerült és erkölcsileg jól megalkotott dolog, ha a nemzeti a maga épségében szépen kifejezésre jut.

Azonban tegyük fel, hogy az értékképzetek már mások s a kor, az író köztudatában az általános emberi, az egyéni a közzel, tán épen a nemzetivel szemben a határozó elem. Ezen esetben az Énekek-énekében nem az volna a főszeme, hogy a király, mint a nemzeti eszme képviselője mutattassék be; hanem az, hogy általános emberi jellemek rajzoltassanak. Így lehetne arról beszélni, hogy az *igaz szerelem* kiválósága a főtárgy s ennek megszemélyesítője a sulamiti gyönyörű leány, ki erkölcsi tekintetben a leg-

sikerültebb alkotás, jellem s esztétikailag is teljesen kifogástalan az egész mű szempontjából. Csakis ezen utóbbi esetben van helye annak, hogy az Ewald-csoport esztétikailag és erkölcsileg is sokkal sikerültebbnek tartja a darabot, ha a szeretett kedves is szerepel Salamon mellett. Mi azt hisszük, hogy ez így is van; de ezzel azt is jelezzük, hogy a mű nem íródhatott sem Salamon által, sem az ő idejében, mert amikor az íródott, akkor a *nemzeti* elem nem volt többé olyan kizárólagos, mint a Salamon idejében.

2. Az Énekek éneke előállításának ideje.

Az íratás idejének megállapítása függ attól, hogy a szerkezetre vonatkozólag melyik felfogást tesszük magunkévá. Ha megmaradnánk a régi felfogás mellett, mely szerint itt különböző énekekről van szó, akkor mindeniket külön-külön kellene megvizsgálunk.

Ha pedig a tradíciós felfogás mellé állunk, akkor lehetne azt állítani, hogy a „Salamon Énekek-éneke“ azt jelenti, hogy az Énekek-éneke, melyet Salamon írt és nem azt, hogy az Énekek-éneke, melyet róla írtak.¹⁵ Ugyan ezt a második esetben azért nem lehetne elmondani, mert valószínű, hogy Salamon maga magát pellengérré nem állította volna s korában sem mertek volna nyíltan olyan művet írni, melyben ő vesztesnek van feltüntetve.¹⁶

Mi a modern felfogás felé hajoltunk, annak érdekében próbáltunk egy pár esetet felhozni s így a mű keletkezését nem tehetjük Salamon idejére.

A kornak megállapítása tekintetében azonban más, olyan tényezők is jönnek tekintbe, melyekről eddig nem szözlöttünk. Egyik ilyen tényező a *nyelvnek*¹⁷ megvizsgálása s bizonyossága. Nekünk e tekintetben jelenleg meg kell elégednünk azon eredményekkel, melyekhez a tudósok jutottak s így azt kell mondanunk Driverrel (I. m. 449 l.), hogy két eshetőség áll fenn: 1. vagy az északi (Izrael) ország terméke a mű s ekkor a *fogság* előtti; 2. vagy pedig ha a déli (Juda) ország terméke, akkor

¹⁵ V. ö. Higginson: I. m. 345 l.

¹⁶ A költemény alapfelfogása későbbi időre is utal.

¹⁷ L. a nyelv nagy jelentőségének a kiemelését és hangsúlyozását bibliai tanulmányokkal kapcsolatban dr. Varga Zsigmondnak a Debr. Leik. Tár (XIII. k.) 1. és 2. számában megjelent áttekintő, szép cikkeiben.

bizonyosan a fogság utánra utal. Ugyanis az északi ország dialektusában a fogság előtt is találhatók olyan nyelvi sajátosságok, amilyenek az Énekek-énekében előfordulnak; de délen csakis a fogság után. Ewald a görög korszakra teszi az iratás idejét.

A problémát illetőleg a meglehetősen nagy bizonytalanság mellett aligha mondhatunk egyebet, minthogy az Énekek-éneke a zsidó nép irodalmi korának inkább az utolsó felére esik, mikor az egyéni is értékelés tárgya volt már s így nem messze a fogság korától, akár előre, akár hátra számítunk a babyloni fogság idejéből.

3. Az Énekek-éneke értékeléséről.

Valamely mű értékének megállapítása attól is függ, hogy miben állapítjuk meg a legfőbb értéket s így az érték-mérőt, amelynek segítségével a mérés történik.

Az Énekek-éneke a bibliához tartozik s e jelen kérdéssel így közvetve a biblia értékeléséről és értékéről is szó van. A biblia értékelésének megvan a maga története. Ez a történet hihetetlenül közeli viszonyban van a művelődés-történettel s magán viseli a fejlődés bélyegét, amint a dogmatikus felfogáson keresztül eljutott oda, hogy a bibliát is az emberi élet egészén belül sajátosan, előiréletek nélkül, történeti alapon (összehasonlító irodalom- s vallástörténeti) iparkodik megérteni és megértetni.

Dr. Durell úgy találja, hogy még a Targumban s később az egyházi atyáknál megtalálható az Énekek-énekének *vallási* alapon történő értékelése, hogy t. i. annak annyiban van igazi értéke, amennyiben allegorizálja, jelképezi Krisztusnak az Egyházhoz való viszonyát. Az értéket tehát nem a műben keresték, hanem annak csak eszközi értéket tulajdonítottak s arról szó sem lehetett, hogy különösen *irodalomtörténeti* alapon méltassák. Hiszen a biblia keletkezéséről más volt az alapfelfogásuk s nem láthattak a mának a szemével és nem ítélték a mának az ítélőképességeivel. Egész hosszú időn keresztül csupán ezen eszközi értéke volt meg az Énekek-énekének; de mióta irodalom s vallástörténeti kutatókat végeznek a biblia körén belül is, szétfoslott a misztikus szerelmi viszony Krisztus és az Egyház között s az Énekek-éneke most apróbb lakodalmi dalok, majd egész, egységes dráma alakjában mint irodalmi, illetőleg népi termékek nyertek megbecsülést és jutottak igazi értékükhöz. Megvolt a műnek a maga vallási

hatása is s emellett bizonyít a többek közt az is, hogy felolvasták a zsinagogákban a zsidó husvétkor, meg hogy oly mély jelentésű szerelmet fedeztek fel és láttak benne századokon keresztül; de az Énekek-éneke mint rendes irodalmi termék méltó az értékelésre és gyönyörű képeivel, megragadó hasonlataival, romlatlan felfogásával, meg üdeségével a legmesszebbre menő megbecsülést érdemli akár az aesthetika, akár az erkölcsstan részéről.

Az „emberré“ nevelés elve Rousseau paedagogiájában.

Irta: **Kemény Gábor.**

(Folytatás)

A nevelés első szakában az anya az, ki az emberré növekedésre, az apa, ki a polgárrá nevelésre készíti elő a gyermeket. Az anya és apa munkájában összhangnak kell lenni. *Az egészséges testi fejlődés itt még a legfőbb követelmény, de az apának, mint tanítónak fellépése, az anya és apa közös munkája már világosan mutatják, hogy a családi és társadalmi élet gondolata nincsen kizárva Rousseau neveléstanából.* Rousseau növendéke a tanulmányokban nem fog gyors előhaladást tenni, de azért korántsem lesz tanulatlan. Mikor a fiú 10–12-ik évét eléri, eszméi korlátoltak lesznek, de nem zavartak. Ha nem is tud semmit könyv nélkül, annál többet tud tapasztalatból; emlékezete nem teszi erős oldalát, de igenis ítélőtehetsége; nem beszél többet, mint egy nyelvet, de ezt aztán érti és ha nem is beszél jól, mint mások, viszont *jobban cselekszik, mint mások* . . . Ő nem követ formulát soha, nem ad semmit tekintélyre és nem utánoz másokat, hanem úgy beszél és cselekszik, amint neki tetszik . . . Az erkölcsi szabályoknak nem igen lesz bővében, de mi hasznát is vehetné az ilyen szabályoknak? Hisz gyermeklétére a felnőttek társaságában úgy sem léphet fel tényezőként. Beszélhetek ti neki engedelmeségről, kötelességekről, azt se tudja, mit akartok azzal mondani? Ámde ha azt mondjátok neki: „Tedd meg nekem ezt a szivességet!“ — nyomban megteszi . . . Jellemében sem csúszó-mászó szolgáltságot, sem hatalmaskodó kényúri modort nem találunk, de igenis hűséget és bizalmat, nemes érzelmet és megnyerő szendéséget . . . Ha megadod neki, amit kér, nem fogja megköszönni, de érezni fogja, hogy irányodban adósságot kell lerónia; ha visszaútasítod, se nem unszol, se nem neheztel érte . . . Olyasmihez,